

RISTO KOSKENSILTA

Tarpeellista puhetta kuolemasta

Kuoleman kulttuurit Suomessa. Toim. Outi Alanko, Sari Kivistö & Virpi Mäkinen. Gaudeamus, Helsinki 2014. 270 s.

Kuolema on viime vuosikymmeninä herättänyt yhä enenevässä määrin julkista kiinnostusta. Kotimaassamme trendi on näkynyt ainakin radio- ja televisio-ohjelminä, elokuvina, taidenäyttelyinä, yleisöluentoina, yleistajuisina tietokirjoina ja osittain niidenkin lietsomana julkisena keskusteluna. Myös akateemisessa maailmassa on aiheesta innostuttu, mistä kielii erityisesti Suomalaisen kuolemantutkimuksen seuran¹ perustaminen joitakin vuosia sitten. Samaa kertoo se, että Suomen kulttuurirahasto katsoi ihmisen kuolevaisuuden siinä määrin poikkeusteellisesti kiinnostavaksi ja yhteiskunnallisesti merkittäväksi teemaksi, että se päätti rahoittaa aiheeseen keskittyneen Helsingin yliopiston tutkijakollegiumin kolmivuotisen hankkeen². Filosofin Sami Pihlströmin luotsaama projekti järjesti sisätieteellisen toiminnan lisäksi yleisöluentosarjan, jonka pohjalta ilmestyi vuoden alussa Outi Alankon ja kumppaneiden toimittama artikkelikokoelma *Kuoleman kulttuurit Suomessa*.

Kuolemasta sieltä & täältä

Joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta teoksen 14 kirjoitusta kuvaavat hyvin perustellusti, kirkkaasti ja vailla turhaa paatosta jonkin tieteenalan, taiteen tai suomalaisen käytännön suhdetta kuolemaan. Kirjoitukset on koottu kolmeksi kokonaisuudeksi: otsikon ”Hyvä kuolema” alla kuolemaa käsitellään lääketieteen ja hoidon sekä taiteen ja julkisen keskustelun kannoilta. ”Yhteisöllinen kuolema” -osio kuvaa suomalaisen yhteiskunnan tapaa käsitellä yksilön kuolemaa. Kirjoitukset aloittavat suomalaisista kuolemanrituaaleista, koskettelevat vanhustenhoitoa ja perinnönjakoa ja päättyvät kuvailemaan

Mika Myllylän poismenton julkista ruodintaa.

Viimeinen osio ”Lopullinen kuolema” on hajanaisin ja tasoltaan vaihtelevin. Osion aloittava, eri uskontojen kuolema- ja kuolemattomuuskäsityksiä kuvaava kirjoitus on tiivis ja informatiivinen. Sitä seuraavat kirjoitukset eivät ole niin onnistuneita. ”Kuoleman ja kuolemattomuuden biologia” on sekava ja keskittyy lähinnä esittelemään bioalan viimeisiä tutkimuskysymyksiä. Samoin itsemurhaa tarkasteleva teksti on omituisesti painotunut Lauri Rauhalan ihmiskäsityksen esittelyyn. Vaikka tämän psykologi-filosofin aatokset eittämättä ovat käsittelyn arvoisia, silti rauhalainen näkökulma itsemurhaan näyttäytyy kuolemaan yleisesti keskittyvässä teoksessa omituisen satunnaiselta ja kapealta. Osion viimeisin kirjoitus, Sami Pihlströmin pohdiskeleva teksti kuolemasta ja elämän merkityksellisyydestä, on taas onnistuneempi. Kirjan päättävä irralliseksi jäävä ”Epilogi”, jossa oikeushammaslääketieteen konkari Helena Ranta muistelee työtään erinäisten kriisien uhrien tunnistamiseksi.

Kuoleman kulttuurit Suomessa tarjoaa paljon tietoa kalma-asioista ja järkevää pohdintaa niiden ympäriltä. Esineenä kirja on miellyttävä. Vain jotkin paino- ja taittovirheet sekä jokunen vähemmän onnistunut kirjoitus antavat pientä sijaa moitteille, mutta kaiken kaikkiaan teos on hyvin onnistunut ja tarpeellinen kulttuurituote.

Onko kuolemanpelko viisauden alku?

Monet teemat toistuvat läpi teoksen, ja useimmat niistä ansaitisivat laajan käsittelyn. Keskityn kuitenkin yhteen, kuoleman pahuuteen ja pelkoon, jota kuolema synnyttää. Akatemiatutkija Mikko Salmela erittelee kolmenlaisia mahdollisia syitä ilmeisen universaalille vaikeudelle kohdata kuolevia ja ajatusta omasta kuolemasta: ensinnäkin voi olla vaikeaa tuntea empatiaa kuolevaa kohtaan ja samastua hänen asemaansa, koska useimmat ihmiset eivät aktiivisesti koe tai ole koskaan kokeneet oman kuolemansa läheisyyttä. Toisaalta omaa kuolemaansa on hankalaa jatkuvasti pitää mielessä, koska silloin sitoutuminen oikeastaan mihinkään on useimmille psykologisesti ylivoimaista. Meillä on Salmelan mukaan jopa biologisperäisiä taipumuksia vältellä oman kuolemamme ajattelemista. Kolmanneksi erinäiset kulttuuriimme kuuluvat uskomukset kuoleman jälkeisestä elämästä tai elottomuudesta voivat tavalla tai toisella aiheuttaa kuolevan läheisille itselleen ahdistusta.

Edellisten selitysten lisäksi Salmela viittaa Martin Heideggerin ajatukseen, jonka mukaan oman kuolevaisuuden hyväksymien on ainoa tie ”omimpaan eksistenssiin”. Salmela tulkitsee saksalaissuuruutta niin, että ”[o]man kuolevaisuuden ymmärtäminen ja hyväksyminen voi myös

tarjota ainoan kestäväen lähtökohdan, josta ihmisen on mahdollista tukea kuolevia lähimmäisiä” (59). Teoksen muissa kirjoituksissa mainitaan toinenkin heideggerilaissävyyinen, joskin uskoakseni Heideggerista riippumat- takin varsin yleinen miete: elämäni ja kokemuksen ovat asioita, joita voin ajatella ja ymmärtää, mutta kuolema on niiden puuttumista, enkä siksi voi edes periaatteessa ymmärtää omaa kuolemaani. Tämän välttämättömän vierauden pitäisi sitten aiheuttaa meissä kauhua.

Nämä ovat varmasti viisaita ajatuksia. Oman rajallisuutensa tunnus- taminen on kaiketi välttämätöntä, jos ylipäätään haluaa tulla omaksi itseksensä. Liian syvällisiä selityksiä ei kuitenkaan koskaan tulisi ottaa liian helposti liian todesta – edes kuole- masta puhuttaessa. Toki inhimilliseen eksistenssiin kuuluneen erottomasti jonkinlainen alati uusiutuva transken- dentiaalis-münchhausenilainen vält- tämättömyys kannatella itse itseään, ja tarve pohdiskella omaa kuolemaa on eittämättä yksi niistä tavoista, joilla tämä välttämättömyys ilmenee. Silloin kun niin käy, eksistentiaali- filosofia varmasti auttaa ymmär- tämään oman ja muiden kuoleman herättämää kauhua.

Siltikin tekee mieli kysyä, eikö kuolevan kohtaamisen vaikeus selity jo pitkälti sillä, että kriisissä olevien ihmisten kanssa toimiminen on vaikeaa. Kuoleminen kun on luul- tavasti useimmille suurin ja vaikein kriisi, jonka he joutuvat elämässään kohtaamaan ja josta ei eräässä aika tärkeässä mielessä edes voi selvitä. Ja toisaalta eikö olisi mahdollista, että oman kuoleman ajattelun välttely johtuu toisinaan siitä, että yksinker- taisesti tykkää elää ja että tässä nyt on vielä kaikenlaista kesken? Ehkä kuole- man mietiskely on usein vain aika turhaa, koska *käytännössä* kuolema on hyvinvoivalle länsimaalaiselle to- dennäköisesti aika kaukainen asia. Banaalia, mutta eksistentiaaliajattelun rinnalla käypä selitystapa tämäkin.

Kuolema ja elämän merkitys

Ajatus kuoleman roolista elämän mer- kitystä ymmärrettäessä nousee esiin

myös Sami Pihlströmin kuoleman pa- huutta pohtivassa kirjoituksessa, jossa hän esittää Todd Mayn muotoileman kuoleman paradoksin: ”niin (väistä- mätön) kuolemani kuin (illusorinen) kuolemattomuuskin tekee (tai tekisi) elämästäni merkityksettömän” (225). Idea on siinä, että toisaalta voidaan väittää, että minun elämälläni ei ole merkitystä, koska väijäämättä lopulta kuitenkin kuolen, minut unohdetaan ja kaikki mitä olen saanut aikaiseksi tuhoutuu. Ja toisaalta on väitettävissä, että itse asiassa juuri kuoleman puu- tuminen ja ikuinen elämä tekisi elä- määstä ja kaikesta toiminnasta merki- tyksetöntä, koska silloin kaiken voisi aina tehdä myöhemmin ja tarve tehdä yhtään mitään *nyt* häviäisi. Koskaan ei siis olisi syytä tehdä mitään, ja kaikki olisi merkityksetöntä.

Pihlström esittää lyhyessä tilassa ansiokkaan selkeästi kohtuullisen vaikeutakin ajatuskulkuja. Itse aja- tukset eivät vain vaikuta kulkevan kovin ansiokkaasti. Ensinnäkin on epäuskottavaa, että ”[ä]hättömän pitkän ajan kuluessa kaikki mah- dollisuudet toteutuisivat” (223) ja siis että edes kuolematon voisi aina tehdä kaiken joskus myöhemmin. Toisaalta ei ole myöskään mitenkään selvää, mistä kuolemattomien mo- tiivit riippuisivat. Ehkä heidän toi- sinaan on tehtävä tarpeensa ja juuri silloin, kun aivan pakottava tarve sattuu iskemään. Ylisummaan kuole- mattomuutta viljelevä ajatuskoe näyttäisi – niin kuin ajatuskokeilla on tapana – sortuvan omaan abstrak- tisuuteensa ja fantastisuuteensa. Sen perusteella on vaikea sanoa asiasta mitään suuntaan tai toiseen.

Uskoakseni ongelman ydin on silti paremminkin ilmeisen ylei- sessä taipumuksessa ajatella asioiden merkityksellisyttä jossain määrit- telemättömässä, asioita itseään suu- remmassa mittakaavassa. Tällöin merkitys tulee aina jostain ylempää, jostain isommasta. Tämä on ongel- mallista, koska kaikki näyttäisi kui- tenkin olevan väijäämättä tavalla tai toisella rajallista – koska elämä loppuu ja koska maailmankaik- keuskin on ilmeisesti käytännössä ää- rellinen. Aina on viimeinen, suurin mittakaava, jolle ei ole enää taustaa,

joka kykenisi tarjoamaan merkitystä. Siksi merkityksellisyuden ymmärtä- minen näin johtaa nihilismiin.

Joskus tällainen ajattelu tuntuu olevan kiihkeän kaiken tallentamisen tarpeen taustalla. Kaikki tärkeä ha- lutaan muistaa, äänittää, valokuvata ja dokumentoida, säilyttää joskus myöhemmäksi. Ikään kuin asioilla olisi merkitystä vain, jos ne edes jossain mielessä säilyvät. Siltikin lienee selvää, että myös vaikka yk- sityinen tuntemus, ajatus tai vaiku- telma, joka hetkessä kiiti tajuntani läpi ja painui sitten takaisin unoh- duksiin, voi olla merkityksellinen.

Ilmeisestikään juuri mikään ei ole kovinkaan merkityksellistä koko kosmoksen mittakaavassa, mutta koska monet asiat kuitenkin ovat merkityksellisiä, kosmoksen mitta- kaavalla ei selvästi ole paljonkaan väliä. Samoin minun elämälläni ja useimpien muiden ihmisten elämällä ei ole juurikaan merkitystä koko ih- mismikunnalle, mutta se vain osoittaa, että ihmiskunnan mittakaava ei ole kovin hedelmällinen lähtökohta, jos ollaan kiinnostuneita yksittäisen ih- misen elämän merkityksellisydestä. Ja sama pätee minun koko elämäni ja yksittäisiin askareisiini. Mon- tetkaan puuhani eivät ole merkityk- sellisiä suhteessa koko elämäni. Silti koko elämäni koostuu paljolti siitä, mitä täällä satun kulloinkin toimit- tamaan, ja osa näistä askareista on merkityksellisiä. Elämäni ei siis ole vailla merkitystä.

Näin ajatellen Mayn paradoksin väitteet ovat väärin aseteltuja. Ajatus kuolemasta kaiken merkitykselli- syyden tuojana tai viejänä tuntuu minusta hullunkuriselta. Jos joskus saan lyhyen elinajanennusteen, saatan tosin muuttaa mieltäni. Mutta miksi silloinen käsitykseni olisi nykyistä oikeutetumpi?

Viitteet

- 1 Ks. <http://kuolemantutkimus.com> sekä seuran verkkolehti *Thanatos*: <http://thanatos-journal.com>.
- 2 Ks. <http://www.helsinki.fi/collegium/english/projects/mortality/index.htm>; <http://blogs.helsinki.fi/human-mortality/>.